

ישראל מול חמאס : ההחלטה שלא להחליט*

אלחנן מילר¹

לצד איומים לוחמניים במיטוט החמאס נוקטת ממשלת נתניהו צעדים פרגמטיים לשמירת השקט ולהשגת הסכמות, כפי שממליץ הדרג הצבאי. עד מתי נצליח לרמות את עצמנו?

בכל הנוגע למשחק הכוחות בין הדרג הצבאי לדרג המדיני בסוגיית עזה, רב הנסתר על הנגלה. אולם מדי פעם מבליחים הצהרה או מסמך השופכים אור על המתח בין הגישה הפרגמטית בעיקרה של מערכת הביטחון, לבין הגישה הנצית של ממשלת נתניהו.

באוקטובר 2017 התפרסם בכתב העת "מערכות" של צה"ל מאמר יוצא דופן. המאמר עורר סערה במערכת הציבורית, לא רק בגלל תוכנו – שנוסח בשפה זהירה – אלא בעיקר בגלל מחבריו: מתאם פעולות הממשלה בשטחים, אלוף יואב (פולי) מרדכי, ויועצו לענייני פלסטינים, אל"מ מיכאל מילשטיין.

תחת הכותרת "שש חטיבות או שני מיליון בני אדם? כיצד שינה מבצע 'צוק איתן' את דרך ההתבוננות של ישראל על רצועת עזה", תיארו מרדכי ומילשטיין את העימות בין ישראל לחמאס בקיץ 2014, עימות שגבה את חייהם של למעלה מ-2,100 פלסטינים ושל 73 ישראלים, לא כ"תוצר של תכנון, של היערכות ושל כוונות סדורות משני הצדדים, אלא של הידרדרות לעימות רחב היקף, שבו אף צד לא רצה ולקראתו אף צד לא נערך". כמו במלחמת העולם הראשונה, הוסיפו, "התגלגלו שני הצדדים למערכה [...] שנבעה ביסודה מחישוב מוטעה ומאי בהירות אסטרטגית הדדית".

מבחינת חמאס, הסיבה להתארכות המבצע ל-50 ימים הייתה הרצון לחלץ מישראל הישג מדיני בתחום חופש התנועה האזרחית והתשתיות ברצועה, כתבו מרדכי ומילשטיין.

חמאס נותרה נחושה לשמר את שלטונה הפוליטי ברצועת עזה, ונאבקה בכל הכוח לשמור על מעמדה ולהסיט את התסיסה פנימית לעבר ישראל. אם כן, לא האידאולוגיה הדתית הניעה את חמאס לתקוף את ישראל, אלא צרכים פוליטיים ויוסיומיים הרבה יותר.

בסיכום המאמר הצביעו השניים על שתי גישות המתהוות בישראל בנוגע למשבר המתמשך בעזה: מן העבר האחד, מי שמצדדים ב"כינון הסדרה אסטרטגית" עם חמאס, שעיקרה הפסקת אש ("הודנה", "תהדא'ה") שתקנה לישראל רגיעה בדרום, אך תיצור מתיחות מול הרשות הפלסטינית ומצרים ותסייע לחמאס לבסס את אחיזתה הפוליטית ברצועה.

מן העבר השני, מי שמצדדים בהגברת המעורבות של הרשות הפלסטינית

* תרגום מלאה דר صفحات 133-141

1. מומחה למכון המחשבה האיזורית וחוקר לימודי ערבית ואסלאמית

ברצועה – החזרת השליטה במעברי הגבול, נוכחות במרחב הגבול ושליטה במוקדים אזרחיים ברצועה (תשתיות ומשרדים אזרחיים).

חלופה זו – שהכותבים פקפקו בהיתכנותה – יכולה לייצר בתהליך הדרגתי חלופה שלטונית לחמאס. עם זאת, נראה כי הכותבים התעלמו במפגיע מחלופה שלישית, שכבר קנתה לה אחיזה בשיח הפוליטי הישראלי, ואפשר לכוונתה בקצרה "מיטוט שלטון החמאס".

עוד לפני שנכנס אביגדור ליברמן לתפקידו במשרד הביטחון באפריל 2015, הוא הבטיח שכשימונה "תהיה המערכה האחרונה נגד חמאס". בביקור בנתיב העשרה יום לפני בחירות 2015 מתח ליברמן ביקורת על היד הרכה שנקט ראש הממשלה נתניהו נגד חמאס.

"חיסול שלטון חמאס זו המשימה הראשונה של ממשלת ישראל וכשר ביטחון אעשה זאת. לא נגיע איתם להסכמים והבנות. ההסכם היחידי שאפשר להגיע אליו עם חמאס הוא כשהם יהיו קבורים מתחת לאדמה".

דברים דומים אמר שר החינוך וחבר הקבינט המדיני-ביטחוני בממשלה הקודמת נפתלי בנט. בנאום שנשא בחנוכת בית הספר לרפואה באריאל השווה בנט את דרישת חמאס לקבל כסף עבור משכורות לפקידיה בתמורה לרגיעה לאורך גדר הגבול, לנסיונות סחיטה של המאפיה האיטלקית: "מי שנכנע לפרוטקשן, יביא עלינו מלחמה.

אסור לישראל להיכנע לאיומי הפרוטקשן של חמאס". הוא הוסיף, עם זאת, כי הפגיעה שהוא ממליץ עליה אינה כוללת בהכרח פלישה קרקעית לעזה. כבר ב-2014, במהלך מבצע צוק איתן, אמר בנט כי מיטוט שלטון חמאס עומד מבחינתו על הפרק, אך לא הציע אלטרנטיבה שלטונית לעזה.

דברי הרהב של השרים ליברמן ובנט עלו להם ביוקר מבחינה פוליטית, אך הוכיחו עד כמה חריפה "בעיית עזה" בתודעת הציבור הישראלי. בנאום ההתפטרות שלו בנובמבר 2018 הסביר ליברמן כי לא הצליח לממש את הבטחות הבחירות שלו, ובראשן מיטוט החמאס, ומתח ביקורת חריפה על העברת כספי הסיוע מקטר לחמאס.

"כולם ידעו מה עמדתי כשנכנסתי לממשלה, אבל אי אפשר למנוע כל פעילות התקפית בעזה ולמחרת היום לשאול מה פתאום עברו 48 שעות והנייה עוד חי", אמר.

למחרת התפטרותו של ליברמן דרש בנט לקבל לידי את תיק הביטחון כתנאי להישארותו בממשלה, כדי ש"ישראל תחזור לנצח". "כבר עשרות שנים שהמערכות שלנו נכנסו לקיבעון מחשבתי ולהימנעות ממגע מול אויב.

תפיסה של ניתוק מגע. האויב קורא אותנו והוא מפרש את זה כחשש מלחימה. הדבר הכי מסוכן לישראל הוא שהתחלנו לחשוב שאין פיתרון לטרור, למחבלים, לטילים", אמר בנט. "יש לנו צבא מעולה, מפקדים מסורים ורמטכ"ל מהשורה הראשונה.

יחד עם זאת, תפקיד שר הביטחון הוא לאתגר את החשיבה, להביא חדשנות, לייצר חלופות יצירתיות ומפתיעות [...] תפקיד שר הביטחון הוא להוביל מדיניות ולא להיות מובל". שתי יממות אחר כך ויתר בנט על דרישתו ונשאר בממשלה.

במרץ 2019, עם התחממות מערכת הבחירות, הבהיר בנט מי לדעתו מוביל את המדיניות הרופסת מול חמאס: הפיקוד הבכיר של צה"ל, הכובל את ידי הלוחמים והמפקדים בשטח.

בסדרה של ציורים, תקף בנט את בני גנץ, רמטכ"ל מבצע צוק איתן ויריבו

הפוליטי, וכינה אותו "חלומם הרטוב של אנשי החמאס" ו"גנרל ההססנות".

גם מחוץ למערכת הפוליטית היו שתקפו את צה"ל על חוסר נכונותו להכריע את חמאס. במאמר שפורסם באתר השמרני "מידה" תקף דן שיאון, סגן אלוף במילואים ומפקד טייסת בעברו, את ההדלפה – בעיצומו של מבצע צוק איתן – של מצגת סודית של צה"ל, ובה הערכה שטיהור עזה מנשק התקפי תארך חמש שנים, תיגבה אלפי קורבנות פלסטינים, ותעלה למשק הישראל עשרה מיליארד ש"ח.

"האם צה"ל אינו מסוגל להכריע את החמאס ברצועת עזה (במחיר סביר) כפי שהוצג, או שמא הוא אינו רוצה בכך?" שאל שיאון במאמר, ובחר באפשרות השנייה.

"מאז שנות התשעים סיגל לעצמו צה"ל מאפיינים של 'צבא פוסט מודרני' הנרתע מחללים ומעדיף פתרונות טכנולוגיים ונשק מנגד על פני יצירת מגע עם חיילי אויב. צה"ל המושפע מארגוני חברה אזרחית, מתאים עצמו לשיח התקשורתי של האליטות החברתיות ומעדיף לעסוק ב'ניהול העימותים' על פני הכרעתם, ומוכן להסתפק ב'תמונת ניצחון' על פני ניצחון בפועל".

אולם בניגוד לדברי שיאון, הגישה הפרגמטית כלפי חמאס אינה תוצאה של לחצים פוסט־מודרניים המופעלים על הצבא מארגוני החברה האזרחית, אלא נובעת מלב ליבו של הממסד הביטחוני.

בריאיון לגלי צה"ל במאי 2018, אמר ראש השב"כ לשעבר יורם כהן כי לא משיחיות אסלאמיסטית מניעה את שיקולי חמאס, אלא רצונו להיות "מדינה ככל המדינות, להיות עם ככל העמים". במקום למוטט את שלטון החמאס, המליץ ראש השב"כ לשעבר לשפר את המצב הכלכלי ברצועה.

דברים דומים אמר לתושבי עוטף עזה קודמו בתפקיד של כהן, יובל דיסקין, חודשים ספורים לאחר מבצע צוק איתן. "צריך שברצועת עזה יהיה יותר טוב מבחינה כלכלית", אמר דיסקין לתושבי קיבוץ בארי בנובמבר 2014.

"צריך לראות שהם לא משתמשים בחומרים שנכנסים לטובת אמצעי לחימה. אני חושב שאם אנחנו והקהילה הבינלאומית נדאג ליצירת פרויקטים כלכליים ברצועה, אז יש סיכוי שבחמאס יעדיפו את המצב הזה על פני לחימה".

את הגישה ה"חיובית" ביותר כלפי חמאס מציג אלוף (מיל') גיורא איילנד, לשעבר ראש אגף המבצעים בצה"ל וראש המועצה לביטחון לאומי.

לדברי איילנד, עזה היא "דה־פקטו מדינה עצמאית 11 שנה", והאינטרסים שלה זהים לאינטרסים של מדינת ישראל בטווח הזמן הקצר: שמירה על השקט ורווחה כלכלית ברצועה. איילנד סבור כי אין הגיון בהעברת כספי הסיוע לעזה דרך הרשות הפלסטינית.

"ישראל צריכה לעודד את מדינות המערב ואת מדינות ערב להשקיע בשיקום עזה, בשיתוף ממשלת חמאס ולא מאחורי גבה", כתב איילנד במאמר ב"ידיעות אחרונות" במרץ 2018, והוסיף –

ככל שכך ייעשה, ככל שייבנו בעזה יותר תחנות כוח, מתקני התפלה או פרויקטים להצלת הביוב – כך תהיה ממשלת חמאס מרוסנת יותר.

אני מכיר את הטענה שלפיה חמאס ינצל את הסיוע רק כדי לבנות עוד מנהרות, אך טענתי הפוכה: זה מה שקורה בפועל בשנים האחרונות, משום שלא מנהלים משא ומתן עם חמאס ולא נותנים לו ישירות את

הכסף או את האמצעים. חמאס ישקיע יותר בתשתית אזרחית אם הוא יוכר כמדינה דה־פקטו, ואם יעשו איתו הסכמים שיידרשו פיקוח קפדני על הבטון ועל יתר האמצעים שייכנסו לרצועה. לדעתו, הפיצול הפוליטי בין חמאס לפת"ח הוא בעיה פלסטינית שאין לה פתרון בטווח הזמן הנראה לעין, והוא אף משרת את האינטרסים הישראליים. דינמיקה דומה בין הדרג הצבאי לדרג המדיני אפשר למצוא גם בחמאס. בעוד דובר הזרוע הצבאית של חמאס אבו עבדה תומך בעקביות במאבק המזוין ובפעולות יחידים בגדה המערבית ורואה בהם האפשרות היחידה למאבק בישראל, מנהיגים מהדרג המדיני, כמו חסן יוסף ואיש הלשכה המדינית (וחבר צוות המו"מ להסדרה מול ישראל) חוסאם בדראן, מדגישים גם את הצורך במתווה מדיני, ברוח ההכרה בישראל בגבולות הקו הירוק המופיעה במסמך חמאס מ־2007. חוסר הנכונות של ישראל להכיר בחמאס מזכיר את הסירוב להכיר באש"ף בהנהגת יאסר ערפאת עד תחילת שנות ה־90. שילוב של גורמים הביא בסופו של דבר לתפנית בעמדה הרשמית של ישראל, ולסלילת הדרך להסכמי אוסלו. אפשר למנות את הגורמים האלה, לא לפי סדר חשיבות: מגעים בין גורמים בשמאל הישראלי לנציגי אש"ף במהלך שנות ה־80. בהקשר זה אפשר לציין את פגישותיהם של אורי אבנרי, אלוף (מיל') מתי פלד, לובה אליאב ואחרים. החלטת המועצה הלאומית הפלסטינית בנובמבר 1988 "לעבור באינתיפאדה משלב האבנים, בשדה המערכה, לשלב היוזמה המדינית, כשהצד הפלסטיני ינקוט טכניקה של יצירה ויוזמה". שינוי גישה של הממשל האמריקאי בדצמבר 1988, מייד לאחר החלטת המועצה הלאומית הפלסטינית, לפתוח בדיאלוג עם אש"ף. על פי החוקר משה שמש, בעקבות פרוץ האינתיפאדה הראשונה צפו האמריקאים שינוי בעמדת ישראל שתאפשר דיאלוג עם אש"ף. לדבריו, שינוי זה היה "תפנית אסטרטגית בעמדת ארצות הברית". כמה שבועות קודם לכן נפגשה קבוצה של יהודים אמריקאים עם יאסר ערפאת בשטוקהולם, בתיווכו של שר החוץ אנדרסון. חילופי השלטון בישראל בעקבות בחירות 1992, שבהן הביס יצחק רבין את יצחק שמיר על בסיס מצע פוליטי הקורא להסכם עם הפלסטינים. אחד הגורמים שאפשרו לישראלים להכיר באש"ף הוא זיהוי השינוי ההדרגתי בעמדת הארגון: תחילה ההחלטה להגביל את הפעולות הצבאיות לשטחי ארץ ישראל (ולא לפעול בחו"ל), ולבסוף, הצהרת העצמאות הפלסטינית של 1988, ההחלטה לזנוח את המאבק המזוין לחלוטין לטובת תהליך מדיני. שינוי הדרגתי דומה עבר על חמאס – מהאמנה הלוחמנית של 1988 למסמך המפוייס יותר של 2007. האם תזהה ישראל את ההזדמנות הגלומה בכך?

יונים בממשלה, ניצים בצבא

למרות האמור לעיל, ההבחנה הדיכוטומית למערכת פוליטית ניצית ומערכת ביטחונית יונית איננה נכונה. גם בתוך הקבינט של ממשלת

נתניהו נשמעים קולות פרגמטיים המדברים בבירור על חוסר התוחלת של פתרון צבאי בעזה ותומכים בשיקום אזרחי של הרצועה. מנגד יש במערכת הביטחונית קולות המערערים על הצורך בניתוק של ישראל מרצועת עזה וטוענים שחוסר הנכונות לשקול מחדש כיבוש של עזה מחזק את חמאס. למשל, במהלך סבב לחימה בין צה"ל לחמאס במאי 2018, אמר שר התחבורה והמודיעין וחבר הקבינט ישראל כץ ש"אין לנו מה לחפש בעזה. ישראל לא רוצה להכנס לעזה".

"יש מדיניות ישראלית עם קווים אדומים. אני מציע מעבר למדיניות הזו עוד מהלך אסטרטגי שיאפשר מציאות יותר טובה מול עזה, ישחרר אותנו מהאחריות האזרחית, ייתן להם הוצאה אזרחית לא על חשבוננו, לא דרכנו, ולהתרכז במניעת האיום הצבאי בלבד. צה"ל מסוגל לכל דבר, אבל אין שום הצעה שמונחת על השולחן כמדיניות ישראלית", אמר כץ. "אני אומר דבר פשוט ביותר: בואו נפרד מעזה. בוא נאפשר להם מוצא לעולם תחת שמירת הביטחון. זה לא פרס לחמאס, זה פרס לישראל. אני לא רוצה לתת את המפתחות על שני מיליון איש בידי החמאס בזה שישראל כולאת אותם וסוגרת אותם".

חצי שנה אחר כך, בעקבות עימותים בין צה"ל לחמאס לאחר פעולה כושלת של יחידה מובחרת בעומק רצועת עזה, אמר חבר הקבינט יובל שטייניץ כי הממשלה "אינה מעוניינת להיגרר למלחמה מיותרת שאין לה מטרות אסטרטגיות, אמיתיות מבחינתנו".

שטייניץ ציין את תמימות הדעים בין הדרג המדיני לדרג הביטחוני בשאלת עזה, והדגיש את המחיר הכבד בנפש וברכוש הכרוך בכיבוש עזה ומיטוט חמאס.

לעומת זאת, אלוף (מיל') גרשון הכהן, לשעבר מפקד המכללות הצבאיות וכיום עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאט, טען במאמר שהתפרסם ב"ישראל היום" כי אין לחמאס כל אינטרס להתמתן כאשר ידוע לו שישראל לעולם לא תפעל להפלתו. "הכורח הישראלי בשימור ההיפרדות שהושגה בעזה, הוא מרכיב במסכת הגורמים שקלעו אותנו למלכוד. זה מה שיצר את הנחת חוסר התכלית במתקפה על עזה: הרי בשביל מה לכבוש מחדש אם ממילא מעוניינים לעזוב ולהיפרד שוב במגמת 'הם שם ואנחנו כאן'?" תהה הכהן.

"לראש הממשלה נתניהו, המבקש מפלט ממגמת שתי המדינות במתכונת כוללת, יש אינטרס בהיווצרות מדינת חמאס עצמאית בעזה ודווקא רצוי לו לשמר בה את השלטון הנוכחי. את פוטנציאל המבוך הזה השכילה הנהגת חמאס למצות בתבונה אסטרטגית הראויה להילמד".

עד שהמערכת המדינית תכריע בין שתי הגישות נראה כי ממשלת נתניהו פועלת בשיטה "ללכת עם ולהרגיש בלי". לצד איומים לוחמניים במיטוט החמאס ובסבבי לחימה בעוצמות משתנות, אישרה הממשלה בינואר העברה של מיליוני דולרים לידי החמאס לשם תשלום משכורות לפקידים ולמשפחות נזקקות.

ישראל ממשיכה לתקשר עם הנהגת חמאס בתיווכם של נציגי קטר ומצרים, ולעיתים בתיווך ממשלות אירופיות, כגון גרמניה ונורווגיה. כשהמגעים בין האירופים לחמאס מתקיימים שלא על דעת ישראל, מגיבה האחרונה בחריפות. למשל, בנובמבר 2017 אסר שר הביטחון ליברמן על כניסת נציגי שוויץ לעזה, לאחר שדיפלומטים שוויצרים רשמיים נפגשו עם הנהגת חמאס ברצועה.

עם זאת, המגעים להסדרה ארוכת טווח בתיווך מצרים מתנהלים ללא קשר לסבבי ההסלמה. כך, ימים לאחר ירי שני טילים על תל אביב, בפעולה שהוגדרה על ידי חמאס "טעות" (הגדרה שאישרו גורמי הביטחון הישראליים), שבה ישראל לדון בהקלות על רצועת עזה במסגרת שיחות ההסדרה.

היחס המורכב של מדינות העולם כלפי חמאס אישית גישה המערכת העולמית כלפי חמאס ממשיכה להנחות החלטת הרביעייה הבין-לאומית לתהליך השלום (רוסיה, ארצות הברית, האו"ם והאיחוד האירופי) משנת 2006 להכיר בתנועה רק אם תעמוד בשלושה תנאים בסיסיים: הכרה בישראל, הכרה בהסכמים שנחתמו עימה ונטישת המאבק המזוין.

משום כך האיחוד האירופי ומרבית מדינות המערב מגדירים את חמאס ארגון טרור ונמנעים ממגעים רשמיים עימה. עם זאת, רוסיה וסין אינן רואות בחמאס ארגון טרור, ואילו אוסטרליה, ניו זילנד ובריטניה מבחינות בחוקיהן בין הזרוע הצבאית של הארגון לזרועו המדינית. המדיניות הנוקשה של הרביעייה כלפי חמאס לאחר ניצחונה בבחירות הכלליות ברצועה בינואר 2006 לא הייתה מובנת מאליה.

גיימס וולפנזון, שליח הרביעייה למזרח התיכון, התפטר מתפקידו לאחר פחות משנה בתפקיד, מכיוון שחש שהמגבלות שהוטלו על חמאס – במיוחד ביטול הסכם המעברים והחרמת כספי המיסים הפלסטיניים – מונעות ממנו למלא את תפקידו כנדרש.

גם בקהילת המחקר האמריקאית והאירופית נשמעים קולות לא מעטים הקוראים להכרה בחמאס. כבר בשנת 2006, חודשים ספורים לאחר ניצחונה בבחירות, זיהה הנרי זיגמן, חוקר פוליטיקה פלסטינית במכון המחקר היוקרתי Council on Foreign Relations, מגמות התמתנות בחמאס (במיוחד בשל החלטתה להפסיק את מימון פיגועי התאבדות) וקרא לישראל ולארצות הברית לבוא עימה בדברים.

הוא ציטט את ראש המוסד לשעבר אפרים הלוי, שקרא להילחם בטרור של חמאס ובד בבד לאפשר את שילובה במערכת הפוליטית הפלסטינית. דברים דומים כתב ב-2010 דניאל בימן, חוקר בכיר במכון ברוקינגס. במאמר שהתפרסם בכתב העת Foreign Affairs טען בימן שאבד הכלח על התנאים להכרה בחמאס שהכתיב הנשיא ג'ורג' בוש ב-2006.

בימן כתב שממשל אובמה המשיך במדיניות ההחרמה של בוש כ"ברירת מחדל", והוסיף שגם המדיניות הישראלית "נותרת תקועה בעבר". בימן הציע לישראל להציב מערכת משוכללת יותר של "מקלות וגזרים" אל מול חמאס, שיעודדו אותה לשתף פעולה.

"חמאס כאן כדי להישאר. סירוב לבוא איתה במגע רק ירע את המצב: המתונים הפלסטינים ייחלשו וחמאס תתחזק", כתב בימן. כמעט עשור אחרי שנכתבו הדברים האלה, נראה שנבואת הזעם של בימן התגשמה.

סיכום

למרות דעות מיעוט בשני המחנות, יש פער עמוק בין עמדת המערכת הביטחונית לבין עמדת ממשלת נתניהו ביחס לחמאס בעזה. הזרם המרכזי של מפקדי צה"ל הבכירים וראשי שירות הביטחון הכללי תומכים בעמדה פרגמטית הנעה בין שיקום כלכלי של הרצועה להכרה

ישראל מול חמאס: ההחלטה שלא להחליט 185

רשמית בממשל חמאס; ואילו במערכת הפוליטית גוברים הקולות הרואים בפתרון הצבאי חזות הכול. המגבלות הבינלאומיות על מגעים עם חמאס – אף שלכאורה נועדו לשרת את האינטרס הישראלי והפלסטיני בקידום תהליך השלום – הכניסו את ישראל לסד דיפלומטי המקשה עליה לגלות גמישות רבה יותר ביחס לחמאס.

ממשלת ישראל מצידה בוחרת להלך בין הטיפות: לא להכיר רשמית בממשל חמאס בעזה, ועם זאת לסייע לו להמשיך לשרוד. אף שהמניעים לחוסר ההחלטה של ישראל – בראשם הרצון לשמור על שיתוף הפעולה עם השותף המתון בראמאללה – מובנים, החשש הישראלי לקחת סיכונים שיובילו להכרעה מוביל בהכרח לחוסר יציבות כרוני ולסבבי לחימה חוזרים ונשנים ברצועת עזה.

<https://www.regthink.org/articles/israel-vs-hamas-The-decision-not-to-decide>